Meddelanden

af

Gestriklands Fornminnesförening.

1913.

Huru inskränkningen i Gefle stads utrikes sjöfart genom förordningen 1636 kom till.

(Utdrag ur riksrådets protokoll).

Mellan Stockholm och de norra orterna fördes under Medeltiden och långt in i den följande häftiga och bittra fäjder rörande den utrikes sjöfarten, som Stockholm ville förmena de senare.

Därvid kunde staden stödja sig på gammal sedvana och äfven på lagen, i det att den af Magnus Eriksson utfärdade stadslagen innehöll förbud för alla af Finnland, utom Åbo byamän, af Nyland, Roslagen, Helsingland, Gestrikland, "sin marknad med skipum at drifva utan i Stockholm" vid 40 marks böter konungen och staden enskildt.

Men såsom varande en af rikets viktigaste fästningar var Stockholm ej sällan föremål för belägringar och andra krigiska företag och dess borgare kunde derför ofta nog icke fylla den skyldighet, som helt naturligt ansågs nära förbunden med den ofvan nämda rättigheten, nämligen att tjena som afsättnings- och inköpsort för de från andra hamnar utestängda. Under sådana förhållanden kunde det ej heller hindra dessa utestängda från att på andra orter söka sin fördel. Också fortgick tvisten dels i "verkligheten" d. v. s. med verkliga färder till de förbjudna företrädesvis ututländska Östersjöhamnarna, dels med inlagor och klagomål hos sty-

relsen och äfven med skrifvelser till de utländska städernas magistrater, t. ex. 1472, då magistraten i Stockholm skref till rådet i Danzig, att det skulle tillhålla sin stads borgare att ej segla till förbjudna hamnar, såsom Östhammar, Gefle, Hernösand och dylika.

Regeringen åter iakttog en vacklande hållning. År 1491 fick staden af Sten Sture d. ä. och rådet ett fördelaktigt bref, som gaf densamma rätt att bruka "alla de privilegier, lag och frihet med nöjlig inländes och utländes köpslagan, vikt, pyndare, betsman, aln och i allt annat som andra köpstäder i riket, särdeles de vid sjön belägne äro". Härigenom vanns också den fördelen, att staden icke längre kunde betraktas som olaga hamn.

Denna lycka räckte dock icke länge. Redan 1499 återkallade konung Hans likställigheten med andra städer och då Stockholm under resningen mot samme konung Hans varit i tillfälle att göra den fosterländska saken stora tjänster, gaf styrelsen efter för Stockholms fordringar. Den förklarade i ett utfärdadt bref, vidkommande den segling som borgarne i Öregrund, Östhammar, Gefle, Ulfsby och Raumo brukade till utländska orter, att riket hade vida mer nytta af Stockholm än af de norr därom belägna småstäderna och som den segling de bedrefvo till utländske orter skadade Stockholm, skulle sådan segling hädanefter vara förbjuden vid förlust af lif och gods. Stockholmarne fingo till och med ett slags rätt att själfva öfvervaka detta brefs åtlydnad.

Att döma af den följande utvecklingen tyckes dock detta påbud icke hafva blifvit allt för strängt tillämpadt. Åtminstone synes staden vid Gustaf Wasas uppträdande hafva varit i åtnjutande af ett jämförelsevis icke så ringa välstånd. Den öfvergick också strax i början på hans sida, förmodligen till icke så ringa grad på grund af rivaliteten med Stockholm.

Under denne konungs landsfaderliga regering fick staden åtnjuta åtskilliga prof på de styrandes välvilja och dess sjöfart utsträcktes allt längre samt gick stundom såsom 1559 ända till Amsterdam och Frankrikes västra kust. 1500-talets senare del företer dock en tydlig afmattning, i synnerhet efter år 1569, då staden dels till stor del lades i aska af en eldsvåda och dels förlorade hela sin handelsflotta utanför Reval, där den befann sig i kronans tjänst.

Sin sjöfart lyckades staden dock fortfarande behålla, om än vid tynande lif. Vid början af Gustaf II Adolfs regering synes den icke hafva bedrifvits med mer än 3 skepp, men därvid är dock att märka, att hufvudstaden samtidigt icke hade ett enda, som kunde brukas i utrikes sjöfart.

Ett sådant tillstånd hos hufvudstaden kunde man icke låta fortfara och något måste göras till dess afhjälpande, därom var man ense. Efter de föregående konungarnes mera slappa styrelse gjorde sig en kraftigare ledning af staten gällande under Karl IX och Gustaf II Adolf och vidare började de ekonomiska idéerna vinna allt större stadga samt antaga form efter den alltmer framträdande merkantilistiska grundåskådningen, enligt hvilken styrelsen hade både förmåga, rätt och skyldighet att i det allmännas intresse föreskrifva vägarna och riktlinierna för det ekonomiska lifvet.

Märkligt i detta hänseende är ett af Karl IX såsom hertig 1595 utfärdadt plakat, däri den åsikten uttalades, att där nederlag är där är ock handel och vandel samt att riket af de många och små städerna kunde hemta föga eller ingen styrka, men däremot skulle märkeligen gagnas af en stor stad.

Till dessa allmänna synpunkter och skäl kommo några andra, som berodde af gefleborna själfva och sammanhängde med då rådande lagstiftning rörande handel med koppar.

För att draga dess större vinst af grufvan vid Falun hade kronan först tillagt sig rätt till inköp af kopparen från grufvan och sedermera mot särskild afgift och med andras uteslutande öfverlemnat denna rätt till det s. k. kopparkompaniet. Som denna afgift var ganska stor, blef också frestelsen att bryta mot förordningen samt hemligen köpa och exportera koppar gefleborna. för stark och de ertappades åtskilliga gånger med oloflig utförsel af koppar, t. ex. 1629, då de dömdes till 16,000 daler i böter.

Sådant måste tydligen i hög grad förtörna de styrande och denna stämning framträder öppet i det utdrag ur diskussionen i frågan inom riksrådet, som här nedan skall meddelas, samt anfördes som ett bland skälen till den behandling, staden kom att röna.

Utdraget har följande lydelse.

Utdrag ur svenska riksrådets protokoll 1636.

(Del. VI i den tryckta publikationen).

D. 12 jan. sid. 7. Debatterades de bref och patenta kopparhandeln angående här inrikes.

Mentes, att seglatsen skulle afskäras för Södertelje och Gefle städer, och låta dem sedan blifva landstäder, och där anrättas manufakturer.

D. 29 jan. sid. 32. R. skattmästaren berättade sig hafva bekommit ett bref i från Gefle borgerskap, därutinnan de besvära sig öfver det, att det gods som kommer ur Norrlanden och går på kopparberget och annorstädes passerar fort tullfritt.

Skall framdeles, när städerna tillsammans fordras, här om något visst statueras och mentes vara bäst, att seglatsen förtoges Gefle stad.

D. 17 maj s. 213. Företog protokollet, som hölls d. 18 februari om ständernas utskottssammankomst och mente att eftersom den ena staden ligger den andra mycket till men, finnes ock den ena vara funderad och lagd på den andras ägor, grund och rättigheter, hvaraf förorsakas stor perturbation i trafiken och eljes finnas några städer såsom för exempel Gefle hafva re ipsa[1]) förverkat deras privilegia och skadat kronan mycket. Södre Telje är ett tjufvanäste, försnillandes kronan dess tillbörliga tull; hafver ock gjort ett stort slag så i kronans som särdeles i Stockholms stads förkofring och uppväxt, är ock en ort, som förorsakade konung Johan och hertig Karl till trätor, hade ock hertig Karl Filips tid längre varit, kanske det hade icke mindre ändstått (uppstått) en vidlyftighet däraf mellan konung Gustaf Adolf och honom. Öregrund och Norre Telje äro intet nyttige. Men Stockholms stad drager och profiterer kronan mer än alle städer i riket och kan där jure merito vara ett fundament till en hufvudstad i Sverige. — — — — — — — — — — —

[1]) i verkligheten.

Resolverades och underskrefvos några privata: 15 juni sid. 282.

De Gefle borgare, som hafva hemligen emot Kongl. Maj:ts förbud uppköpt någon koppar och fällde hvar till 500 dalers böter, må herr Clas Fleming låta aftaga så mycket de kunna betala med, och sedan slås i järn och gå här vid slottet i två månader att arbeta.

Reassumerades diskussen om städerna. 1 juli sid. 350.

Herr Johan Skytte allegerade rationes, hvarför städerne intet måste mista deras privilegier: 1. Si sustulerimus privilegia, erimus perjuri.[1]) 2. Adversatur hoc ipsum regiminis formæ.[2]) 3. Kunne i lika måtto flere städer protestera, äfven som Norre Malm gjorde för ett år sedan. 4. Nondum probatum est navigationen universalem incommodare civitatibus aliis.[3]) 5. Consideratione dignum est,[4]) om oss ock tillstår att annullera så många kongers städerne gifna immuniteter. 6. Så är ock omnis mutatio periculosa.[5])

R. Drotzen: Mig tyckes man skulle skaffa af Gefle, Hudiksvall och Södertelge, som försnilla kronan ett högt och ringa kontribuera.

Herr Pär Banér: Det är considerabelst, om det kan ske nu in minorennitate Reginæ.

Herr Johan Skytte: Äre några städer, som hafva svikligen och emot förbud handlat, dem kan man solenniter klaga an för rätta, men intet de facto taga dem i från. Allegerade ock hvad berömmelse Hvitfeld uti præfationen af en sin bok gifver Christiani quarti förmyndare, att de tempore minorennitatis regiæ[6]) intet hafver muterat, utan allt conserverat placide in antiquo statu.

R. Drotzen: De funno alle saker i en god stat, och därför hafva de i samma stat lefvererat honom, Christiano quarto, regementet. Men alla saker äro här förvirrade.

[1]) Om vi upphäfva privilegierna, handla vi trolöst.

[2]) Detta strider mot regeringsformen.

[3]) Ännu är det icke ådagalagdt, att den fria seglationsrätten skadar andra städer.

[4]) Det bör tagas i öfvervägande.

[5]) all förändring farlig.

[6]) i konungens omyndiga år.

D. 19 juli
sid. 435.

Taltes om de punkter som borgerskapet skola förehållas.

R. Drotzen förtalte, huruvida det var passeradt här in senatu, att icke alla voro ense, det städerna skulle betagas deras seglats.

R. Kansleren: Det som utilitas reipublicæ[1]) fordrar, ser jag intet, huru man skall låta passera så förgäfves, helst medan nu in minorennitate regia allt görs provisionaliter och kan kasseras eller ratificeras af den konung som kommer. Hafve ock regeringen och rådet med riksens ständer ratificerat regeringsformen; mycket mera kan ock regeringen förtaga en stad dess fria seglation, där reipublicæ salus et necessitas så postulerar. Vi måste lägga fundamenta till det hvaraf kronans medel skola tagas.

Grefve Peder Brahe: — — — — — — — — — — — —

R. Marsken: — — — — — — — — — — — — —

R. Kansleren: Många bäckar göra en stor å och många åar göra en stor sjö. När man vill söka en stads increment, måste man söka allt draga tillhopa, hvaraf staden kan tilltaga, tagandes ett simile af canalibus eller en vattenränna. Ty såsom därmed allt vattnet löper till hjulet, alltså borde en stad vara fatt, att dit kunde gå alla varor.

Grefve Peder Brahe: Jag ser fuller, att Stockholm är en important ort, men intet, huru den kan taga till, efter som staden ock på några år hafver bekommit herrlig privilegia men intet förkofrat utan förvärrat sig. Borgarnes öfvermåttan girighet och skinneri samt de skrån etc. hafva mera bragt dem på huken.

R. Kansleren: Stockholms stads fundamenta äro besynnerligen dessa: 1. Kungliga residenset och hofvet med sina dependentier, såsom de 5 kollegierna, hvilka draga en stor hop folk till Stockholm, hvilka alla måste där hafva deras uppehälle, däraf hafva månglare, skomakare, skräddare, köpmän etc. sin näring. 2. Kommercierna, hit går kopparhandeln och järnhandeln, hvar igenom manufakturerna kunna blifva excolerade och hamnarna elargerade.

Nu drifva fuller många städer handel, men försnilla kronan dess tull och distrahera handeln ifrån Stockholm, som

[1]) Statens bästa.

hafver de fundamenta till en stad som ingen annan: 1. Södertelge importerar kronans stat alldeles ringa och är föga annars till att räkna och akta än för en bondeby. Ty ehuruväl där är någon förmögen borgare, så är den likväl allenast ens tjänare i Lybeck. Skall ock näppeligen tullen så högt stiga, att däraf kan tullnären lönas. 2. Öregrund, Gefle etc. etc. importera intet heller kronan, men likväl mycket förhindra, (så) att de skepp, som dit löpa, gå Stockholm förbi, hvaraf följer dess handels märkliga förfång. Allegerade, huru Reval är aftaget sidan Narva hafver tagit till.

Grefve Peder Brahe: — — — — — — — — — — —

R. Kansleren: — — — — — — — — — — — —

Grefve Peder Brahe: — — — — — — — — — —

R. Kansleren: Man kan remonstrera städerna, huru stort underslef uti några föröfvas, som sker besynnerligen i Gefle. Om de mista seglatsen, de då rekompenseras här (i Stockholm) med en fri marknad, då tvifvelsutan bergsmännen och främmande lära komma hit. Då kan man aftvinga de här boende borgare till bättre köp och I gode herrar få bättre skäl för Edert järn och andra varor. Bygges hus, bodar etc. efter då här sker concursus hominum. Allegerade ock, huru Danzig tilltager af den marknad där hålles, nämligen att den prospererar staden så mycket som fjärdedelen af all deras handel.

Infordrades samtelige borgerskapet och blef dem af hans exc. rikskansleren förehållet, att de gode herrar af regeringen hafve på hennes majestäts vägnar för någon tid sedan i gemen städernas tillstånd och lägenhet förehållit och sedan i mellertid haft i sinnet att ställa en konferens och kommunikation med eder däröfver och huru de bäst vore till att komma i flor. Men alldenstund andra publika saker äro inkomne, är därmed uppskjutet och fördröjdt vordet. Nu emedan I åstunde att komma hem, hafva de gode herrar nyttigt funnit sina tankar däröfver eder kommunicera; tvifla intet I ju eder däri så förklaren, som städernas tillväxt kräfver. — — — — — — —

Regeringen finner denna sin skyldighet vara att tänka och trakta därefter: 1. huruledes städerna må blifva behållne i den stat de äro och inte förvärras, 2 (att) de media, genom hvilka städerne kunna uppkomma, icke försummas, utan tages

i akt de, som lända städerna till uppväxt och fromma, så att politien, handel och vandel och manufakturerna må komma i flor. Och hafver regeringen och rådet det tagit i ett noga betänkande, huru sådant skulle ställas i verket. Och såsom intet allt låter sig så hastigt traktera, utan måste allt hafva sin tid, så kan man icke nu för denna gången sätta alla städer uti ett godt lag. Göteborg, Kalmar, Norrköping, Västervik och Nyköping måste man låta uti den handel och seglation, de härtill hafva fört, förblifva, dock att politien i samma städer blifver tillbörligen administrerad. Ett besynnerligen måste jag mentionera, att borgmästarne sätta ett högt odrägligt pris på salt och sill, hvilket är en stor oordning och kan en stad lätteligen förråda. Det är förnämligst, som regeringen denna gången kan skåda och med Eder kommunicera, att denna kongliga residensstaden Stockholm är på en lång tid af sig kommen. Nu är det högnödigt, att staden må tilltaga, att Sveriges krona må i allt nödfall af den hafva ett godt bistånd, efter i andra konungariken finnas städer, som göra det mesta till rikets drätsel. Och gör fuller Stockholms stad i kontributioner, tullar, acciser etc. så mycket som alla städer i riket och därför måste han för andra städer med oprejudicerliga privilegier benådas och förbättras. Eljest finnas och andra städer, som äro fuller väl belägna, men missbruka deras privilegier, drifva handeln på främmandes vägnar i Lybeck och andra utrikes städer, gåendes och seglandes Stockholm förbi, tagandes alla de varor, som Stockholm borde, sin kos ur riket. Förutom det förtaga de kronan sin tillbörliga tull såsom Södre Telgö, som ligger Stockholm rätt under ögonen, Öregrund, Gefle, Hudiksvall, Härnösand och flere äro ock blefne förbjudne, att de intet skola segla på de tyska städerna, utan hit till Stockolm. Gefle hafver och således handlat med tullen, att Kongl. Maj:t ville göra staden till en bondby, af hvilket man ser att Stockholm drages allt ur händerna och försnillas kronan dess medel och intrader. Därför hafva de gode herrar aktat nödigt, att man skulle upphäfva förtalde städers utrikes seglation till en tid. Men på det städerne icke må helt och hållet så bundne vara vid några borgare här i Stockholm, hafver regeringen förordnat här en frimarknad om året en vecka eller tre, att alla

måge då handla fritt, bringa dit sina varor, som sker i Danzig, Frankfurt, Göteborg etc., att de intet kunne hafve någon orsak att klaga, det de ju skola hafva så godt köp som i Lybeck och utan något äfventyr till sjö och sand (land?). Är ock icke denna marknad Stockholm till men, ty således uppkomma handtverkare, hushyran dyrkas, gästgifverierna och andra flera kommoditeter falla Stockholm till bästa, hvaraf kronan hafver sin fördel, Stockholm blifver som en stapel och ett depositorium af hela Östersjön, och skall näst Guds bistånd tillväxa innan några år märkligen och de andra städer vara utan de olyckor, som dem eljes kunde förestå. Förhoppas, att I skole vara tacksamme för sådan trogen och välment åhåga; tviflar och intet I ju sådan regeringens goda förordning eder väl behaga låta.

Borgmästaren i Stockholm Jakob Grundel applauderade sådant — — — — — — — — — — — — — — — —

Gefle stads utskickade Johan Olofsson: Gefle stad anlangande, hafver borgerskapet därstädes gjort kronan, hvad de hafva förmått; är något försedt, är af några privatpersoner skedt, dem vi hafva hitskickat och kunna straffas. Begärde, att DD NN: der icke vele dem samptligen sådant tillräkna.

R. kansleren: Fordom hafver Stockholm varit priveligieradt att handla på Gefle och är däruppå Stockholm funderadt. Så hafver ock Gefle mot förbud utskeppat koppar, hvaröfver salig Kungl. Maj:t blef så ifrig, att han ärnat bränna upp staden. Föreslog, att Gefle borgare skulle, hvar de så ändteligen vele handla med de köpmän som de pläga handla med, resa hit på Stockholm, hvarest de med dem handla och trafikera kunna.

R. drotsen: Jag menar, att Gefle stad hafver gifvit en revers ifrån sig, att hvar de oftare komma igen med desslikes försnillande, skulle de mista sina privilegier. Sedan hafver Gefle stad ofta sig däremot försedt och gjort sig dess fria seglats förlustig.

R. kansleren: — — — — — — — — — — — — — — —

supplikation, hafver föga på sig. De vilja allenast det vinna, att främmande skola dit segla, men de kunna intet bruka seglatsen utrikes själfva, hvilket är ett understucket verk; det de äro pliktiga att göra, det tala de intet om, utan allenast om deras friheter. I hafven en stor nytta däraf, att de främmande få segla däruppå, på det I under det skenet kunne få något olofvadt utskeppa, men kronans intresse söken I intet.

R. drotsen: Låte inge främmande skepp löpa på Gefle. Föreslog att de skulle flytta hit och här sätta bo.

R. marsken: Det är en underlig ting med eder, att I intet vele unna svenske män den fördel som främmande kunde hafva af edert gods.

R. kansleren: I gören med eder utrikes seglats 15 gånger större skada än gagn.

R. drotsen: Före vi eder till rätta för hofrätten och lägge fram eder revers och obligation, då lärer man döma eder privilegierne ifrån.

Stadens utskickade: Reversen blef oss tvungen af. Hafva några försedt sig och emot förbud utskeppat koppar, kunna de därför tillbörligen straffas. Bad, att hela staden icke måtte njuta sådant till ondo.

d. 28 juli sid. 501.

R. kansleraren frågade, hvad resolveras skulle till norrlandsstädernas seglats. Rådde man med godo skulle öfvertala dem och således afskaffa den utrikes seglatsen provisionaliter.

R. skattmästaren berättade, att Gefle stad är numera till freds, att inga främmande segla på Gefle, allenast den blifver efterlåten fri utländsk seglats. Rådde, att skeppen skulle löpa härigenom Daleren (Dalarön), där besiktigas och varorna förtullas.

R. kansleren: Inga städer komma i konsideration mera än Gefle.

Berättade sekreteraren Nikodemi, att Gefle stads utskickade föregifva sig ingen fullmakt hafva att acceptera det som påbjudes, utan för denna gången bedja, att seglatsen icke må dem blifva förtagen.

Resolverades, att dem skall gifvas en resolution, att de må segla fritt åt Tyskland, dock att de här först aflägga tullen, men inga främmande löpa därhän, efter de draga hela norrländske handeln till sig och defraudera så kronan som andra inländska städer. Mentes att därigenom lärer deras seglats af sig själf falla.

D. 17 nov. sid. 728.

Sedan blef taget i deliberation de norrländska städernas seglation till den ända att tullordningen desto bättre kan nå en riktighet. Ty hvar man till städernas utrikes seglation resolverar, kan man sedan veta, hvar man skall taga tullen af ut- och inkommande gods.

Uppläste R. kanslären det koncept af mandatet hans excellens hade fattat att publiceras skulle angående de norrländske städernas seglation dels hit på Stockholm dels på Åbo såsom ock om frimarknaden i Stockholm här i Sverige och Åbo i Finnland, hvilka tvänne städer såsom stapelstäder måste förnämligen byggas i Sverige och Finnland — — — — — —

R. marsken: hvad Gefle stad vidkommer, så hafver den förbrutit sitt privilegium; hafver brutit emot sin revers och inlagde supplikation.

R. kanslären: igenom bemälde städers utrikes fria seglation sker 1. kronan stor skada i sin tull 2. gå kommerserna Stockholm förbi, och några främmande partikular personer — som hafva hustrur och barn i Lybeck och resa hit en gång om året och köpa upp alla varor — hafva profiten borta och Stockholm ligger under, som dock sådan profit åtnjuta borde framför främmande — — — — — — — — — — — — — — — —

Herr Clas Flemming: — — — — — — — — — —

R. marsken: — — — — — — — — — — — — —

R. kansleren: förtalde ock hvad resolution Gefle stad bekom förleden sommar på mötet, att de må segla utrikes med egna skepp och farkoster, dock komma hit först och aflägga tullen — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — —

Grefve Per Brahe: — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — —

R. kansleren: — — — — — — — — — — — — —

Herr Johan Skytte: — — — — — — — — — — —

Blef resolveradt enhälleligen, att hållas skall härmed provisionalister till vidare förordning och bättre underrättelse som följer:

1:o Hvad de främmande vidkommer, skall ingen främmande understå sig här efter att segla på någon stad eller hamn som ligger nordan om Stockholm och Åbo på vester eller öster sidan Åland och Botten, under skepps och gods förbrytelse.

2:o De norrländske städers seglation anlangande, så skall Öregrund, Norrtelje, Hudiksvall, Hernösand, Nystad, Raumo, Björneborg, Vasa, Uleborg eller någon annan nybygd sjöstad i Västerbotten intet efterlåtit vara att segla med deras skepp och gods utrikes, under samma pen och straff.

3:o Gefle stad må till vidare förordning med egna skepp och skutor segla utländes, dock att de i ut- och inseglandet löpa på Stockholm och där tullen riktigt aflägga och fördriste sig ingen geflebo att löpa Stockholms stad förbi ut eller in eller sina varor på främmande skepp in eller ut skeppa vid skepps och gods konfiskation.

Om kronofiskerierna i Gestrikland.

I de norrländska strömmarne var i gamla tider fisket säkerligen mera lönande än nu och mer än tillräckligt för den glesa befolkningens behof. De som idkade det hade godt utrymme för sitt näringsfång och behöfde ej förnärma hvarandra. Vid ökad folkmängd uteblefvo ej kollisioner, och hvad Gafle å beträffar uppstodo sådana af mer än ett skäl. Dels är det sannolikt, att kringboende jordägare, i den mån Gefle uppväxte till stad, icke utan missnöje sågo, att det nya samhällets invånare mer och mer med dem delade förmåner, om hvilka de fordom varit ensamma; dels begagnade de som bodde vid åns utlopp fisket på ett sätt, som de längre upp efter ån boende ansågo voro till förfång för deras rättigheter som strandägare. En utaf dylika anledningar uppkommen tvist var utan tvifvel den, som afgjordes på lagmanstinget med Gestrikland i Gefle år 1442[1]). Borgarena i Gefle, som "kärde att de icke torde lägga deras nät i ån och bygga deras verkar ute för deras land", berättigades att bygga så långt utefter ån, som deras råmärken tillsade, dock med vilkor, att de enligt lag lemnade farled 12 alnar midt i ån öppen stående. Domen är intagen och bekräftad i k. Kristians stadfästelsebref, gifvet Stockholm, feria tertia pentecostes 1463 (d. 31 maj), hvarigenom han strängeligen förbjöd en och hvar och enkanneligen sina fogdar och embetsmän att härutinnan hindra och oförrätta borgarena. Från samma år och ungefär samma dagar har man ett konungens bref, gifvet Stockholm dominica Trinitatis (5 juni) 1463 af innehåll, att bönderna ofvan kyrkan i Walbo socken klagat inför konungen, att borgarena icke höllo den lagliga farleden af 12 alnar öppen och till deras stora skada och förfång gjorde dem stort

[1]) Bengt Laurenssons, domhafvande å riddaren och hofmästaren Bengt Jönssons i Salistad vägnar, dombref, dat. Gefle A:o 1442 uppå S:t Peders dag i Cathedra (22 febr.) Se, Fyhrvall, Bidrag till Gefle stads historia och beskrifning.

hinder med pulsnot och annat olaga fiskeri under tiden från påsk till St. Michaelis dag. Borgarne i Gefle ålades därför att därefter hålla rätt farled enligt lag och förbjödos att bruka eller hafva något fiskeri med puls eller i någon annan måtto bönderna till skada och förfång emot lagen under ofvannämnda tid på året. Att dessa föreskrifter icke blifvit så noga iakttagna, visar 1480 års dombref [1]), hvari förmäles, att bönderna ofvan kyrkan i Walbo socken genom sitt ombud Jöns Joensson i Westbyggeby kärde till gefleborna, att de gjorde dem stort hinder i deras å med sina verkar, som de byggt hade, och att de hade täppt kungsådran igen. Häradshöfdingen Olof Persson förordnades att härom ransaka jämte 12 utsedde synemän från hela landet (landskapet) och att framför allt tillse, att "vägaleden" hölls öppen till 12 alnar, hvarjämte ytterligare fiskebyggnader förbjödos vid 40 mrks bot såsom för konungens dom. Bönderna åberopade nämligen tvänne konung Kristians bref, förmodligen de ofvanföre nämnda.

Om kronan uppburit någon skatt [2]) af detta eller andra fisken inom Gestrikland är icke kändt ej heller om något särskildt fiske i äldre tider varit kronan förbehållet. Det senare är föga sannolikt. Gustaf I alltid omtänksam och mån om förmerandet af kronans inkomster lät icke denna inkomstkälla vara obegagnad. Fisket i "Walbo och Hilles elf" d. v. Gafle och Testebo åar, "hvilket borgarena i Gefle och bönderna brukade sins emellan sig till godo", skattlades 1542, så att de däraf skulle gifva K. m:t "hvarannan fisk om året, så länge laxen togs" [3]). Till samma tid hörer väl ock skatteläggningen af

[1]) Gifvet af Mats Jöransson på tinget med allmogen i Gefle S. Sigfridsafton 1480 i närvaro af hr Sten Sture, Sveriges riksföreståndare. Mats Jöransson var då lagman i Wästmanland och Dalarna och höll förmodligen tinget i Upplandslagmannens ställe.

[2]) I den resolution, som Gustaf I d. 5 mars 1542 utfärdade i Elfkarleby med anledning däraf, att bönderna i Walbo klagat däröfver, att borgarena i Gefle gjorde dem förfång genom kungsådrans täppande och annat olaga fiskeri, som hindrade laxens uppgång, talas visserligen om böndernas "skattefiske som de af ålder brukat hade", och hvars förhindrande nu ytterligare förbjöds, men däraf torde man ej få draga någon slutsats, att bönderna för detsamma erlagt någon annan eller särskild skatt, än den som i allmänhet utgick af hemmanen, ända till samma år fisket särskildt skattlades.

[3]) Detta fiske räntade 1543 2 t:r 3 fj. opackad skattelax; år 1545 gaf det $1^1/_2$ t:a, 1546 2 t:r lax. Se Gestriklands räkenskaper i kammararkivet.

ålfiskena i Walbo, Hille, Hamrånge och Ofvansjö, hvarvid samma beskattningsgrund följdes [1]).

Om nu bönder och borgare ansågo denna afgift för dryg och därför efter hand afstodo från något verksammare idkande af fisket, eller om tillsynen för bevakandet af kronans fanns vara besvärlig och otillfredsställande, kan man ej så noga veta. Allt nog att konungen, trogen sin vana att öfver allt för egen, eller som då var detsamma, kronans räkning gripa in i det industriella lifvet, innan kort beslöt sig för att drifva strömfiske i Gestrikland för egen räkning. År 1546 lät konungen bygga två laxkar, benämnda Tylle laxkar i Walbo elf [2]). I dessa laxkar, som kallas konungens eget laxfiske, fångades samma år lax till $9\frac{1}{2}$ t:r. Enligt "register" öfver denna s. k. kungslax år 1549 fångades i maj 24 stycken, i juni 11, i juli 21 och i augusti 6; summa 62 st., som insaltades för konungens räkning. Ett annat laxfiske lät konungen bygga 1551 i Mackmyra (Walbo eller Gefle) å genom en bonde Anders i Härde. Till samma tid hör anläggningen af ett ålfiske i Forsbacken och några nya laxkar vid Gefle.

Vid denna tid lät konungen företaga närmare undersökning af fiskerierna i de norrländska strömmarna [3]). Af den berättelse, som Thure Pedersson (Bjelke) jämte Gabriel Kristensson (Oxenstjerna) och Mats Persson afgåfvo om denna förrättning i Ångermanland, Medelpad, Helsingland och Gestrikland A:o 1552 erhåller man följande upplysningar om strömfisket i det sistnämnda landskapet.

De fem bönderna i Söderby strax sunnan för Gefle hade under deras land 4 laxkar. Af fångsten lämnades $\frac{1}{2}$ till K. m:t.

På norra sidan om ån, tvärt öfver från Söderbykaren och ner till Gefle hade K. m:t 7 kar och under södra landet 1 kar.

[1]) Item hafver ock K. m:t en halfpart af all den ål, som togs uti Walbo, Ofvansjö, Hamrånge och Hille ålfiske. Räntade anno 1547 saltgrön ål 3 t:r 3 fj. Se 1547 års räkenskaper för Gestrikland, hvarest dessa ålfisken först nämnas.

[2]) Se Gestriklands räkenskaper. För uppbyggandet betaltes 6 mark i arbetslön. Jämsides med detta konungens egna laxfiske fortfor han att taga halfparten i böndernas. År 1547 nämnas två laxfisken i Hille och Walbo elfvar", uti hvilka K. m:t hafver half del med bönderna". Af böndernas laxfiske 1549 kom på konungens andel 19 fiskar i Hille och 27 fiskar i Walbo.

[3]) K. B. d. 16 febr. till Thure Pedersson, att han skulle hålla ransakning om fiskelägenheterna i Norrland. Riks. reg.

Fångsten för året var 14 t:r. Midt ibland där karen stodo, var ett godt ställe till ett vrakhus både för lax och ål.

Vid Gadön, 2 mil ofvanför Gefle hade 5 bönder i Gadö och 3 i Westbyggeby på norra sidan om ön hvar sitt laxkar under sitt land och där midt emellan K. m:t ett laxkar. Likaledes på södra sidan hade bönderna i Ön och 4 bönder i Mackmyra hvar sitt kar under sitt land och där midt emellan K. m:t ett laxkar [1]).

Bönderna där nedanför i Bäck, Lund och Åsbyggeby hade ock några små kar, af hvilka K. m:t liksom af de förenämnda erhöll hvarannan fisk.

En mil ofvanför Gadön vid Storsjöns utlopp (Forsbacka) var ett ålhus byggdt midt i ån, hvilket tillkom K. m:t allena. Därbredvid hade bönderna, som landet ega, ett litet ålhus och något där nedanför hade äfven några byar 4 dylika. Af dessa 5 gjordes halfva fångsten till K. m:t.

En half mil från *Testeboåns* utlopp hade bönderna i Åbyggeby 3 på norra och 2 på södra sidan, hvar sitt laxkar vid sin strand. Midt emellan dem och i samma byggning hade K. m:t ett laxkar. Nedanför vid Fors och Testebo hade bönderna 8 kar, vid hvilka likasom i Åbyggeby K. m:t tog halfva fångsten. I samma å ungefär 3 pilskott från åmynnet var ett godt ställe till att bygga 3 eller 4 laxkar och ett vrakhus för både lax och ål, hvilket allt skulle byggas påföljande vår 1553.

I Ofvansjö i några små åar, som utfalla i Storsjön, hade bönderna några ålhus med tvärtäppning, af hvilka de dittills ej gjort K. m:t någon rättighet. Fogden skulle allvarligen handla med bönderna, att de måtte hålla kungsådran fri, eller i vidrigt fall "hugga upp" deras tvärtäppningar och ålehus.

I Hamrånge ån hade bönderna väl 10 eller 12 ålhus, af hvilka de gifvit K. m:t halfparten. Men nästa vår skulle fogden Sven Byrgesson där låta bygga ett ålehus på K. m:ts vägnar.

I Tönnebroån på gränsen mellan Gestrikland och Helsingland hade bönderna ock några små ålhus, som skulle upprifvas.

[1]) Vid Öns och Mackmyra fiske är anmärkt, att på konungens del detta år ej föll mer än 2 laxar "emedan där icke var "lagæ vatn" då fisken gick till".

Båda landen skulle nästkommande vår där bygga ett ålhus på K. m:ts vägnar, hvilket fogden i Gestrikland sedan skulle taga i antvardning.

Icke blott de i föregående berättelse föreslagna nya 6 fisken blefvo under de närmast följande åren för kronans räkning anlagda utan äfven åtskilliga andra, så att vid slutet af K. Gustafs regering voro följande [1]).

Uti Gafle å:

Ett vrakhus vid "Gafle bro" räntade vraklax 4½ t:r, ål 2 t:r.

Detta vrakhus nämnes 1553 och ombyggdes 1558 om vintern. Det låg vid kroknäs, gick tvärt öfver ån och var försedt med 20 "damflijsor". Strax nedanför nyttjades 1559 ett notvarp kalladt "Hölien".

4 laxkar i Tyllen [2]). Räntade uppgångslax 5½ t:r.

4 d:o i stora ån jämt vid Tyllen, räntade d:o 10½ t:r.

Nedanför Tyllen nyttjades 1559:

3 st. notvarp.

4 st. laxkar nedanför Tyllen i två små forsar tre kar i hvar fors, räntade 2½ t:r.

Utanför Tyllen med not och 4 varpar, som 1558 blefvo uppröjde, notelax 28 t:r 3½ fj.

Med not, vad, håf och ett vrakhus i samma å erhölls sik 28½ t:r.

Uti Testeboån:

Ett laxkar i en liten fors något från åmunnen, uppgångslax 2½ t:r.

4 vrakhus, ål 3½ t:r.

Uti Vibyån i Hamrånge:

Ett vrakhus, ål ½ t:a.

Uti Tönneån i samma socken:

Ett vrakhus, vraklax ½ t:a.

2 vrakhus i samma å, ål 1 t:a.

[1]) Se Gestriklands räkenskaper för 1558—59. Vrakhuset vid Forsbacka omtalas 1557 såsom ödelagdt för vrakhusets skull vid Gaflebro. Fisket synes så vidt möjligt var hafva blifvit koncentreradt i kungsgårdens (Gefle) närmaste granskap. Laxkaren vid Gadö och Mackmyra nämnas ej heller i 1558 års förteckning, förmodligen nedlagda af samma skäl.

[2]) En liten fors, som grenar sig af stora ån och kring om en liten holme.

Så långt hade det regala strömfisket under en kort tid blifvit utsträckt.

Dessa fiskebyggnader åstadkommos utan någon kontant utgift af kronans medel genom dagsverken af allmogen, som äfven tillsläppte materialierna under namn af hjälpepersedlar eller byggnadshjälp. På samma sätt förfors vid förekommande reparationer [1]). Till och med fiskredskapens underhåll skedde ej utan bidrag af allmogen [2]). Uppsigt öfver byggnaderna och skötsel af fisket kunde kronan dock ej undgå att vidkännas. Anders Olofsson i Härde, som byggde och hade hand om fiskerierna till och med 1579, uppbar för sitt besvär 12 t:r råg och 12 t:r korn af kyrkotionden för året 1562 och hade dessutom sitt hemman fritt [3]). På kungsgården i Gefle underhöllos med kost och lön en laxfiskare för hela året och en strömmingsfiskare för halfva eller sommarmånaderna.

Äfven hafsjöfisket gjorde konungen sig till godo så, att han af där fångad lax tillägnade sig hälften med bönderna. Sådant laxfiske bedrefs med s. k. skotenät af 5 bönder i Hamrånge vid Skemingeskaten och kronans hälft däraf gick 1558 till 3 t:r "skotelax". Af en bonde vid (på) Iggan erhölls 1½ fj. och af en annan på Eskön 1 fj. Äfven vid Utvalnäs brukade 1559 en bonde ett skotenät [4]). Själfångsten synes och hafva lemnat en icke närmare angifven del [5]). Men af mera betydenhet var den af strömmingsfisket utgående afgiften eller

[1]) Bland hjälppersedlarna 1596 förekommer "4 bönder om 1 bjälke, 4 bönder om 1 stock och hvar man 5 st. lekter till reperation af kronans fisken".

[2]) Bönderna i 7 socknar lemnade 1583 en hjälp af hampa och lin att hålla fiskegarnen vid makt i Gefle.

[3]) Nils Persson i Järsta 1579–1599, Karl Nilsson i Hemlingby 1602, Anders Jonsson i Testebo 1600 och Sigfrid Persson i Hemlingby 1609, 1610 voro hvar efter annan dylika uppsyningsmän och byggmästare för fiskena och hade därför frihet på sina hemman.

[4]) Några år förut nämnes dylikt fiske äfven vid Kusön, Löfgrund och Hvitgrund. "Bönderna i Hamrånge hafva Kusön till sig, som tillförene räntade 3½ mrk öjepenningar, där de nu bruka laxfiske och skulle de gifva v. n. Herre af all den lax, de der få ½(?) och räntade a:o 1552 lax 1½ t:a". Gestriklands räkenskaper 1552. I Axmar nyttja 6 bönder stakanät och själanät vid Kusön samt vid Hvitgrund och Löfgrund, hälften af all denna fisk tog K. m:t. l. c. 1555.

[5]) I 1559 års räkenskaper nämnas följande själfisken i Hamrånge: Valskier, Kudzöö, Kusekalföö med 2 stänger, som 5 bönder i Axmar bruka; i Hille Iggöön med 1 själestång, brukad af 1 bonde, Eskön 1 stång, brukad af 1 bonde på Eskön, Löfgrund 1 själestång, brukas af 1 bonde i Trediöö.

den s. k. strömmingstullen. Genom konung Gustafs påbud dat. Wästerås d. 1 mars 1545 förklarades alla Strömmingsfisken vid hafskusten för regala. Hvar och en erhöll dock frihet att fiska vid Norrlands stränder och hafsvikar mot en afgift af hvar femtonde tunna. Af hvilket skäl bönderna vid kusten af Gestrikland och de borgare i Gefle, som till ett icke obetydligt antal deltogo i det norrländska strömmingsfisket icke desto mindre erlade hvar tionde tunna, är ej klart.[1]) Denna stränga beskattning fortfor ännu under Johans tid, men då den strömmingstull, som uppbars af fogden öfver Gestrikland, år 1557 gick till 98¼ tunnor, var samma tull 1575 ej högre än 6 tunnor 3 fj. strömming och 13½ tunnor krampesill (soltorkad strömming), hvaraf man kan sluta, att saken icke togs lika allvarsamt som förr. Dock torde tullen stundom hafva erlagts dels till fogden i det landskap, där fisket idkades, dels vid de marknadsplatser, där fångsten afsattes.[2]) Åren 1595—

[1]) Se Gestr. räkenskaper 1552—59. För åren 1553—55 utgjordes dock tullen med hvar femtonde tunna. Från och med 1558 voro Gefle borgare fria för tull af den strömming, de fångade hemma, enl. k. brefvet d. 28 nov. 1557, "men the Gefle borgare, som fiskeri bruka vele under Helsingland och Ångermanland eller de öar, som ligga till nämda landsändar, skola vara förpliktige att gifva oss hvar tionde tunna af den fisk, hvad slag det helst är, som der bekommas kan".

[2]) Befallningsmannen Lars Larsson i Helsingland redovisar i 1562 års räkenskaper för landlega och tull af en ö Borsö (Bolsön), som Gefle borgare hafva utgjort, näml. strömming i landlega 6 t:or; tullströmming 6 t:or. I Gestrikl. räkenskaper för 1605 är anmärkt, att tullströmming utgått endast af 32 fiskare vid Esköklubben, Störön och Sandsmur och att de öfriga utgjort sin skatt till vederbörande fogdar i Helsingland, Medelpad och Ångermanland. Öfver den tull, som norrlandsfiskare, hvilka på de vanliga marknadstiderna, midsommar och hösten, besökte Elfkarleby, där utgåfvo, finnes ett register för år 1557: "Thesse efterskrefne Norremen hafva tullat i Elfkarleby d. 22 juni 1557 och efter hvarje *femte* tunna strömming eller krampesill hafva de utgjort ett stycke (tunna), som härefter skrifvet står". Från Gestrikland nämnes: Per Olsson i Åbyn i Hamrånge, Påvel Olsson ibidem, Peder Andersson i Iggön, Gels Magnuss i Äskön, Erik Persson i Opala, Lasse i Målänge, Lasse Andersson i Åbyggeby, Hans Magnusson ibidem. De öfrige från Helsingland, Medelpad och Ångermanland. För hösten samma år finnes äfven ett register å den tull, som då erlades d. 24 sept. och utgick med en tunna för hvar åttonde tunna strömming eller krampesill. Bland de norrländske fiskare, som då besökte Elfkarleby, nämnes ingen från Gestrikland. I Gestrikl. räkenskaper för 1596 redovisas för tull af "Norrmän", näml. Anders i Darlkarls ö, Byske socken 1 t:a strömming, Björn Olsson i Grundsund 2 t:or krampesill, Pål Pålsson i Fåneby(?) Anundsjö socken 1 ℔(?) torrfisk (utom 1 ℔ ost, 6 aln vadmal och 6 aln lärft), Jon Jonsson i Östholmen 1 fj. strömming och Johan Evertsson i Ava, Tynderö socken 1½ t:a strömming.

1602 var tullen fixerad för hvarje båt och utgick under nämnda år med 1 fjärd. pr båt, men höjdes 1604 till ½ tunna enligt ett åberopadt k. br. d. 27 april 1598. Hela denna beskattning var således mycket omväxlande och kanske ofta nog ojämn och godtycklig. Mera härom, då det blifver tillfälle att särskildt anföra ett och annat angående »Fiskerskapet» eller det fiskeriidkande borgerskapet i Gefle.

Vi återkomma till strömfisket och finna hvad kronans andel däri beträffar, att den efter konung Gustafs tid icke sköttes med samma omsorg som förut. I Gafle å bibehölls det stora vrakhuset vid Kroknäs, men af de många laxkaren begagnades vissa år blott ett eller två.[1]) Under senare delen af konung Johans regering blir tillståndet något bättre. Åtskilliga nya fisken anlades såsom i Ockelbo, hvarest ett nytt fiske byggdes 1582 i Åbygge-ån. Därtill kommo sedermera fiskena i Vallsbygge-ån och Mörtebo samma socken. I Ofvansjö nämnas redan 1577 fiske vid Högbo, Hammarby och Åttersta (i »Vatån») samt 1579 ett »litet fiske» i Brobygge-ån.[2]) Om fångsten finnas visserligen uppgifter, men så strödda och ofullständiga, att det skulle vara utan ändamål att för dem redogöra. Största delen, om icke alltsammans gick åt till kronans mer och mer tillväxande hushåll under den tid då slottet byggdes.

Sedan den dugliga fogde, Johannes Sandersson, som förvaltade Gestrikland under åren 1588—97 af politiska skäl blifvit aflägsnad, var Karl IX icke den man, som tillät hans ofta ombytta efterträdare att släppa efter något af kronans rättigheter eller lemna något till förfall, som ur ödesmål blifvit upprättadt. Kronans fisken voro 1601 följande:

I store eller Gefle-ån brukades ett vrakhus vid Kroknäs med 5 slutsar, dessutom 7 laxkar.

I Testebygge-ån 4 vrakhus, 2 laxkar.

I Thöne-å i Axmar.

I Åbygge-å i Hamrånge 1 vrakhus.

[1]) I 1577 års räkenskaper är till och med antecknadt, att i Stora (Gafle) ån brukades detta år fiske allenast med not, nät och stödning, som räntade ½ t:a lax och ½ t:a sik. I vrakhuset vid Kroknäs bekoms s. å. 6½ t:a ål.

[2]) År 1581 användes 551 kronodagsverken "till ett nytt fiske i Ofvansjö på Svärdsjöskogen, hvarest två stora åar kommo tillhopa". Nämnes ej vidare och låg kanske på andra sidan af gränsen mot Dalarne.

I Ofvansjö vid Högbo, Bro och Åttersta 3 vrakhus, i Hammarbyn 1 vrakhus med 4 slutsar.

I Ockelbo: i Vallsbygge-ån ett vrakhus;
i Mörtebo ett vrakhus;
i Mobygge-ån ett vrakhus.

Med undantag af de mindre betydliga i Bro, Åttersta och Vallsbygge-ån brukades ännu 1610 alla dessa fisken för kronans räkning och man finner sålunda äfven i denna mindre betydande gren af statens ekonomi spår af den kraftiga hand, som nu styrde. Behållningen var visserligen mer än skäligt liten; för sistnämnda år hade kronan af alla dessa fisken 3 t:or ½ fj. salt ål 6 ℔ torr ål, 7 t:or blanklax, 1½ t:a blanklax och 3 ℔ torrfisk.[1]) Dessutom fångades med skötar 16 t:or strömming. Men man torde få antaga, att däruti icke var inbegripet, hvad som åtgick till utspisning för den ansenliga personal, som för gårdsbruket måste underhållas vid slottet och dess ladugård.

Under lifgedingstiden, då eftersynen blef mindre sträng och fruktad, kom den inre ekonomien vid »Huset» i olag, i synnerhet under de 3 år, 1616—19, då den sköttes af enkedrottningens vårdslöse och oredlige fogde, Nils Persson Humble. Kronofisket försummades, så att 1618 intet mera däraf begagnades än ett laxkar i ån och vrakhuset vid Kroknäs, som dock genom vattenflöde årligen mycket förderfvades. I Testeboån var endast 1 vrakhus brukligt för kvarndammens skull. Inkomsten af fisket blef härigenom så obetydlig, att konungen, sedan han genom öfverenskommelse med sin moder år 1620 öfvertagit Gestrikland och utarrenderat dess räntor, icke vidare fann för godt att drifva fisket för kronans räkning och sannolikt öfverlemnade det åt sin ståthållare att begagna det för eget behof.[2]) Räkenskaperna lemna för längre tid ingen upplysning i saken.

[1]) Peder Andersson förordnades 27/12 1611 till laxfogde i Vesternorrland, hvilken skulle uppbära 2 delar af fångsten utaf dem som innehade och nyttjade kronans enskilda fisken och tredjedelen af de andra. Han skulle ock anlägga nya fiskerier, hvar sådant kunde ske och invånarne voro honom behjälpliga. Hallenberg, Gust. II Adolfs hist. del I pag. 178.

[2]) Så skedde åtminstone på andra ställen t. ex. Stegeborg och Bråborg, hvarest konungen, som ej längre ville vara besvärad med utgifter för gårdsfiskarnes aflöning, berättigade ståthållaren att med sitt folk drifva fisket för eget behof

Sådana fisken, som bönderna begagnade sig af och af hvilka halfva fångsten tillkom kronan höras icke mera utaf.[1]) Vid 1605 års skattläggning inberäknades de bland hemmanens öfriga förmåner och skatten för hemmanet beräknades därefter.[2]) I några få fall bestämdes en särskild fiskeränta, såsom af Eskön och Iggan 1/2 t:a själspäck och af Sätra, Testebo och Stigs byar 1 1/2 t:a sik. Äfven kronans egna fisken sattes något senare (efter 1620) till en viss årlig ränta, hvars belopp tjänade till efterrättelse, då de förpantades, donerades, skatteköptes eller på lön upplätos åt kronans tjänstemän. Denna ränta blef ganska sent införd i jordeböckerna. Landshöfdingeinstruktionen af år 1687 fann nödigt ålägga konungens befallningshafvande att tillse att »fiskerier och notedrägter» bland annat, som i jordeböckerna torde vara uteslutet, skulle där införas.

Sedan kronans rätt till fisken i Gafle-å ej längre med allvar bevakades, växte i stället stadens och dess invånares anspråk att däri deltaga. Genom donationsbrefvet d. 24 juni 1602 å Testebo och Sätra byar efterläts staden därjämte »de kvarneställen och fiskevatten, som inom stadens dike och råmärke liggandes voro och en tid därifrån varit hade, att bruka och behålla staden till godo». Den rättighet till fiske i Gafle-å, som bönderna i Söderby förut innehaft, öfvergick naturligtvis till staden, sedan Söderby och Vreten med hvad därtill lydde och legat hade »i våto och torro» intet undantagandes blifvit d. 5 febr. 1605 donerade till Gefle stad. Anspråken

och begagna de "notedräkter", som icke voro bortförpantade, och därmed söka sitt eget gagn; dock skulle de tider, konungen där vistades, till hans taffel levereras all den fisk som då fångades. Kammarrådens bref d. 6 apr. 1620, citeradt af Cronholm, Gustaf II Adolfs historia, III, 303.

[1]) Likväl tog kronan ännu 1616 halfparten eller 1 1/2 t:a af den lax, som bönderna fångat vid Skemingsskaten, kanske hörde dock detta till d. v. Nils Persson Humbles vanliga tilltag.

[2]) Vid Hille ting 1697 klagade bönderna i Åbyggeby öfver att deras hemman voro för högt skattlagde. Skatten hade blifvit åsatt med hänsyn till deras fiske i Testebo ström. Men detta hade alldeles upphört, sedan ålfisket byggdes för omkring 40 år sedan, då befallningsman Olof Jonsson lät tvärs öfver ån bygga en dam, hvilken litet emellanåt blifvit utskuren af vårfloden men åter iståndsatt. Laxen hade förut sin fria gång allt intill Ockelbo socken, 2 miler uppåt. Gestr. Dombok. Långt förut hade några hemman i Fors och ett i Åbyggeby blifvit förmedlade, emedan fiskens uppgång hindrades, sedan kronans tullkvarnar blifvit anlagda i nämnde ström. Gestr. Dombok 26 febr. 1634.

voro således fullt berättigade. Vid deras häfdande gick dock borgerskapet möjligen för långt,[1]) ty det dröjde ej länge innan bönderna i Valbo besvärade sig öfver det förfång, som dem tillfogades genom kungsådrans tilltäppande, hvarför pfalzgrefven Johan Kasimir och kammarråden d. 17 febr. 1632 uppdrogo åt ståthållaren Ernst Creutz att därom ransaka och förhjälpa de klagande till deras rätt. Stadens fiskerätt utvidgades än mera därigenom att Drottning Kristina genom K. B. d. 12 dec. 1649 efterlät staden de notvarp, som K. M:t och kronan tillhöriga voro i Stora ån vid Alderholmen, »borgmästare och råd till godo,»[2]) och än vidare genom resolutionen d. 31 okt. 1650 å borgerskapets i Gefle ingifne punkter förunnade staden till behagelig tid det förfallna laxkaret (vid Kroknäs), »hvaraf kronan ingen nytta hade». Klagomål läto åter höra sig från bönderna utefter ån i Valbo. Borgerskapet hade som de påstodo först förbyggt den rätta kungsådran och henne mot vanligt sätt instängt och sedan drogo de vid Aldersholmen, den tid laxen skulle uppgå, natt och dag deras där nyss upptagna notvarp, som af ålder aldrig varit hade. I följd häraf ålade landshöfdingeämbetet magistraten att upprifva den rätta kungsådran och låta henne förblifva så som hon varit af gammalt samt att icke göra bönderna något förfång i deras fiskerätt genom notdräkt eller annat hinder.[3]) Såväl denna som förra gången anfördes klagomål, då staden på en eller annan grund var innehafvare af kronans rätt och man ser däraf, att allmogen icke lika tåligt fördrog öfvergrepp från borgarnas sida som från kronans. Nyssnämnde

[1]) Särdeles som staden någon tid på arrende innehade kronans laxfiske. K. resolutionen å Gefle stads besvär d. 11 mars 1642 afslår i par. 4 stadens ansökan om befrielse på de 300 daler "som den tillförene gifvit för kronans lax- och ålfiske, hvilket den arrendevis innehaft". K. B. d. 5 juli 1629 tillåter staden bygga kvarnar i stadens ström mot framdeles bestämd afgift för laxfisket och strömmen, kronan därstädes hade.

[2]) Till deras kökes nödtorft och understöd att njuta, bruka och behålla nu och framdeles, dock med det förbehåll, att när drottningen vistades i orten, skulle samma notvarp till hennes kök nyttjas.

[3]) Se landsh. Er. Sparres resol. d. 25 aug. 1653. Möjligen är årtalet orätt afskrifvet i st. f. 1654, ty från d. 21 juli sistn. år finnes ett Karl X:s bref som på grund af böndernas anförda besvär anbefaller undersökning af landshöfdingen.

donation af fisket egde dock ej länge bestånd.[1]) Vid Karl X:s reduktion förklarades Gestrikland höra till de »omistliga orter». Kronofisket, som var staden doneradt på behagelig tid, återföll således utan vidare omständigheter och i fråga om de nedanför upptagna notvarpen resolverade reduktionskollegium, att dessa äfven skulle återkallas. »Notvarpen, som Gefle stad låtit sig donera, kunna ej mistas från publiko, efter såsom ingen skall gärna arrendera de andra kronofiskena med mindre bemälde notvarp äro däruti med begripne, förmedelst hvilka laxen vid uppstigandet mycket förhindras. Sekreteraren Daniel Behm[2]) visste att berätta samma notvarp utan præjudice af konungsfisket icke kunna mistas och staden dessförutan vara försedd med mera fiskevatten än han hinner »fiskia och fahra».[3]) Icke destomindre gjorde staden vid Göteborgs riksdag 1658 ett försök att erhålla konfirmation å nämnda notvarp,[4]) och dylika försök gjordes sedermera då och då under en tid af mer än 180 år. (Forts.)

(Ur rektor Selggrens anteckningar).

---

[1]) Under tiden afkortades i kronoräkenskaperna 101 d. 16 öre, motsvarande efter kronovärdi den årliga räntan, som var bestämd till 4 Lꝛ ål à 2 d. och 9¾ ta lax à 10 d.

[2]) Född i Gefle och vid andra tillfällen mån om stadens uppkomst.

[3]) Reduktionskollegii prot. d. 30 april 1656.

[4]) Se Gefle stads besvär, odat. handling i riksarkivet.

Smärre notiser.

På styrelsens anmodan har stadsarkitekten E. A. Hedin benäget åtagit sig att t. v. vårda föreningens samlingar.

Den i föregående års meddelanden såsom till föreningens disposition ställda lilla stenhusbyggnaden å Stenebergs mark har nu blifvit för sitt ändamål nödtorftligen iordningställd och en del af föreningens samlingar ditflyttad.

Då härvarande navigationsskola med 1912 års början upphörde, inköptes en del af dess undervisningsmateriel af konsuln hr C. M. Andersson och öfverlämnades af honom såsom gåfva till föreningen att förvaras såsom ett minne af denna skolas verksamhet.

Genom frivilliga sammanskott har likaledes, sedan 1912 års häfte utgafs, medel anskaffats till inköp af en samling olika föremål, hvarjemte enskilda personer gifvit åtskilliga saker af värde, för hvilket allt Styrelsen hoppas, att framdeles en berättelse skall kunna meddelas.

Slutligen har styrelsen att omförmäla att icke mindre än 147 nya medlemmar under detta år anmält sitt inträde i föreningen. Af dessa äro 10 stiftande medlemmar, de öfriga betala 3 kr. i årlig afgift.

Undertecknade, utsedde att granska Gestriklands Fornminnesförenings räkenskaper för år 1912, få efter fullgjordt uppdrag afgifva följande

Revisionsberättelse.

Kassabehållning från 1911	Kr.	7: 88
Inkomster:		
Årsafgift för 1911 af 64 medlemmar	Kr. 192: —	
Årsafgift för 1912 af 59 medlemmar	„ 176: 79	
Insamlade medel	„ 242: —	
Uttagit från Gefle Stads Sparbank	„ 270: —	
Ränta i Sparbanken	„ 81: 78	962: 57
	Kronor	970: 45
Utgifter:		
Diverse omkostnader	Kr. 599: 20	
Inköpta fornsaker	„ 287: —	
Insatt i Gefle Stads Sparbank	„ 81: 78	967: 98
Kassabehållning till 1913		2: 47
	Kronor	970: 45
Tillgångar den 31 Dec. 1912:		
Innestående i Gefle Stads Sparbank	Kr.	1,920: 69
Inköpta fornsaker	„	337: —
Kontant hos kassamannen	„	2: 47
	Kronor	2,260: 16

Räkenskaperna äro med noggrannhet förda samt med nödiga verifikationer försedda, hvadan vi tillstyrka, att full ansvarsfrihet tacksamt beviljas styrelsen för den tid revisionen omfattar.

Gefle den 27 Februari 1913.

Elam Höglund. *P. Kjellerstedt.*

Förteckning

öfver

Gestriklands Fornminnesförenings Ledamöter

år 1912.

Hedersledamöter:

Hamilton, Hugo E. G., Landshöfding i Gefleborgs län, Grefve, Gefle.
Ström, C. M., Landshöfding i Vesternorrlands län, Hernösand.
Sydow, O. v., Landshöfding i Norrbottens län, Lule. = 3.

Stiftande ledamöter,

som en gång för alla betalat minst 25 kr.:

Andersson, N. P., Byggmästare, Gefle.
Benedicks, G., Bruksägare, Stockholm.
Cavalli, B. G. J., Apotekare, Sköfde.
Ferner, A. E., Modellsnickare, Gefle.
Folin, E. A., Disponent, Stockholm.
Gefle stads bibliotek, Gefle,
Kempff, H., f, d. Lektor, Stockholm.
Rennerfelt, Th., Ingeniör Uppsala.
Stolberg, B., Grefve, Norrköping. = 10.

Öfriga ledamöter,

som betala 3 kr. för år.:

Ahlbom, F. E., Vinhandlare, Gefle.
Allgulander, S. P., Handlande, Gefle.
Andersson, N. G., Stadsmäklare, Gefle.
Anjou, K., Kronofogde, Gefle.
Berggren, C. W., Borgmästare, Gefle.
Björkman, V., Konsul, Lübeck.
Bäcklin, R., Läkare, Gefle.

Carlsson, Erik, Grosshandlare, Gefle.
Cratz, E. A., Kronokassör, Gefle.
Delin, J. E., Grosshandlare, Gefle.
Ekbom, A., Bankdirektör, Gefle.
Engwall, Ernst, Grosshandlare, Gefle.
Engwall, Emil, Grosshandlare, Gefle.
Eriksson, E., Possessionat, Torsåker.
Forsberg, F., Ingeniör, Sandviken.
Fyhrvall, O., Lektor, Gefle.
Grundberg, C. V., f. d. Hamnkapten, Gefle.
Göransson, A., Ledamot af 1:a kammaren, Kungsgården.
Göransson, C. F., Ingeniör, Sandviken.
Göransson, S., Ingeniör, Gefle.
Hedin, E. A., Stadsarkitekt, Gefle.
Helander, A. L., Läroverksadjunkt, Gefle.
Holmstrand, Per, Vinhandlare, Gefle.
Hultman, A., Apotekare, Gefle.
Höglund, E., Disponent, Strömsbro.
Kjellerstedt, P., Grosshandlare, Gefle.
Kjellerstedt, N., Konsul, Gefle.
Kronberg, E., Grosshandlare, Gefle.
Larson, A., Förste Provinsialläkare, Gefle.
Larsson, E., Tullkontrollör, Gefle.
Lindberg, K., Magistratssekreterare, Gefle.
Lindström, E., Lasarettsläkare, Gefle.
Lundeberg, A., Bruksägare, Gefle.
Magnuson, T., Disponent, Sandviken.
Malmborg, O. v., Major, Brandchef, Gefle.
Martin, B., Direktör, Gefle.
Matton, E. A., Fabrikör, Gefle.
Mattsson, A., Färghandlare, Gefle.
Nilsson, A., Kommissionär, Gefle.
Nordin, R., Bankdirektör, Gefle.
Nordström, Sten, Grosshandlare, Gefle.
Norman, A., Skeppsklarerare, Gefle.
Rettig, E., Öfverste, Gefle.
Rosenberg, C., Rådman, Gefle.
Sandström, G., Statsråd och Chef f. K. Just. dep., Stockholm.
Sjöberg, A. F., Fabrikör, Gefle.
Sjöström, K., Målaremästare, Gefle.
Stenholm, J., Bankdirektör, Gefle.
Törnlund, J. P., f. d. Stadskassör, Gefle.
Unge, E., Polismästare, Gefle.
Walin, G., Rådman, Gefle.
Weibull, K., Läkare, Gefle.
Westergren, P. J., Grosshandlare, Gefle.
Westin, E., f. d. Riksdagsman, Åbydal.
Westman, A., Hushållningssällskapets sekreterare, Gefle.
Wickberg, V., Apotekare, Gefle.
Åkerhielm, Dan., Redaktör, Baron, Gefle. = 58.

Styrelse 1912:

Herr Landshöfdingen *H. E. G. Hamilton,* Ordförande.
„ Borgmästaren *C. V. Berggren,* v. Ordförande.
„ Lektor *O. Fyhrvall,* Sekreterare.
„ Bankdirektör, *J. Stenholm,* Kassaman.

Innehåll.

Huru inskränkningen i Gefle stads utrikes sjöfart genom förordningen 1636 kom till . . . . . sid. 1
Kronofiskerierna i Gestrikland . . . . . „ 13
Smärre notiser . . . . . „ 25
Revisionsberättelse för 1912 . . . . . „ 26
Förteckning öfver ledamöter och styrelse . . . . . „ 27

Gefle **1913.** Gefle-Postens Tryckeri.